ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
GERARD HOGAN
της 15ης Μαΐου 2019[1]

Υπόθεση C-621/17

Gyula Kiss,
CIB Bank Zrt.
κατά
Emil Kiss,
Gyuláné Kiss

[αίτηση του Kúria (Ανώτατου Δικαστηρίου, Ουγγαρία)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία του καταναλωτή – Καταχρηστικοί όροι – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Απαίτηση όπως οι όροι που αφορούν τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο σαφή και κατανοητό – Άρθρο 5 – Απαίτηση όπως οι συμβάσεις συντάσσονται κατά τρόπο σαφή και κατανοητό»

1. Η υπό εξέταση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως έχει ως αντικείμενο την ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφος 1, του άρθρου 4, παράγραφος 2, και του άρθρου 5 της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29) (στο εξής: οδηγία του 1993). Με την αίτηση αυτή, το Δικαστήριο καλείται εκ νέου να εξετάσει τον τρόπο εφαρμογής της οδηγίας του 1993 στο πλαίσιο της σύναψης συμβάσεων δανείου με πιστωτικά ιδρύματα.

2. Η συγκεκριμένη αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ του Gyula Kiss, του Emil Kiss, της Gyuláné Kiss και της CIB Bank Zrt. (στο εξής: τράπεζα), με αντικείμενο αίτημα αναγνώρισης του προβαλλόμενου καταχρηστικού χαρακτήρα ορισμένων όρων που περιλαμβάνονται σε σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, ειδικότερα, να διευκρινισθεί αν οι προβλεπόμενες στο άρθρο 4, παράγραφος 2, και στο άρθρο 5 της οδηγίας του 1993 απαιτήσεις όπως ορισμένοι συμβατικοί όροι είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο σαφή και κατανοητό πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή πρέπει να μνημονεύει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα. Ωστόσο, πριν από την εξέταση των ανωτέρω ζητημάτων, είναι κατ' αρχάς αναγκαίο να παρατεθούν οι σχετικές νομοθετικές διατάξεις.

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

I. Το νομικό πλαίσιο

Α. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Η οδηγία του 1993

3. Η δωδέκατη, η δέκατη τρίτη, η δέκατη έκτη, η δέκατη ένατη και η εικοστή αιτιολογική σκέψη της οδηγίας του 1993 έχουν ως εξής:

«[εκτιμώντας] ότι, παρ' όλα αυτά, ως έχουν σήμερα οι εθνικές νομοθεσίες, μόνον μερική εναρμόνιση είναι δυνατή· ότι, ιδίως, μόνον οι συμβατικές ρήτρες για τις οποίες δεν υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας οδηγίας· ότι έχει σημασία εν προκειμένω να δοθεί στα κράτη η δυνατότητα, τηρουμένης της Συνθήκης, να παρέχουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας στον καταναλωτή μέσω εθνικών διατάξεων αυστηρότερων από τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας·

ότι οι νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών που καθορίζουν, άμεσα ή έμμεσα, τους όρους των συμβάσεων με τους καταναλωτές θεωρείται ότι δεν περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες· ότι, κατά συνέπεια, δεν χρειάζεται να υπάγονται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας οι ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και αρχές ή διατάξεις διεθνών συμβάσεων, στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα· ότι, γι' αυτό τον λόγο, η έκφραση "νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου" που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, καλύπτει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως·

[...]

ότι η βάσει των καθορισθέντων γενικών κριτηρίων εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών, ιδίως στις επαγγελματικές δραστηριότητες δημοσίου δικαίου που παρέχουν υπηρεσίες στο κοινό λαμβάνοντας υπόψη την ταυτότητα συμφερόντων με τους χρήστες, πρέπει να συμπληρώνεται από κάποιο μέσο γενικής αξιολόγησης των διαφόρων εμπλεκομένων συμφερόντων· ότι αυτό αποτελεί την απαίτηση καλής πίστης· ότι, κατά την εκτίμηση της καλής πίστης, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη διαπραγματευτική δύναμη εκατέρου των συμβαλλομένων, στο αν ο καταναλωτής παρακινήθηκε κατά οποιοδήποτε τρόπο να αποδεχθεί τη ρήτρα και αν η παροχή των αγαθών ή των υπηρεσιών έγινε κατόπιν ειδικής παραγγελίας του καταναλωτή· ότι αυτή η απαίτηση μπορεί να ικανοποιηθεί από τον επαγγελματία όταν συναλλάσσεται με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον αντισυμβαλλόμενο του οποίου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα·

[...]

ότι, για τις ανάγκες της παρούσας οδηγίας, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα δεν πρέπει να αφορά τις ρήτρες που περιγράφουν το βασικό αντικείμενο της σύμβασης ούτε τη σχέση ποιότητας/τιμής του προμηθευομένου αγαθού ή της παροχής· ότι το βασικό αντικείμενο της σύμβασης και η σχέση ποιότητας/τιμής μπορούν, ωστόσο, να λαμβάνονται υπόψη κατά την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα άλλων ρητρών· ότι απόρροια αυτού είναι, μεταξύ άλλων, πως στις ασφαλιστικές συμβάσεις οι ρήτρες που καθορίζονται ή οριοθετούν με σαφήνεια τον ασφαλιζόμενο κίνδυνο και την υποχρέωση του ασφαλιστή δεν υπάγονται σε αυτή την εκτίμηση εφόσον οι περιορισμοί αυτοί έχουν ληφθεί υπόψη στον υπολογισμό των ασφαλίστρων που καταβάλλει ο καταναλωτής·

ότι οι συμβάσεις πρέπει να συντάσσονται με σαφή και κατανοητό τρόπο· ότι ο καταναλωτής πρέπει να έχει πράγματι την ευκαιρία να λάβει γνώση όλων των ρητρών και ότι σε περίπτωση αμφιβολίας πρέπει να υπερισχύσει η πιο ευνοϊκή ερμηνεία για τον καταναλωτή».

4. Το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας του 1993 ορίζει τα εξής:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχωρήσεως.

Το γεγονός ότι για ορισμένα στοιχεία κάποιας ρήτρας ή για μια μεμονωμένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, δεν αποκλείει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου στο υπόλοιπο μιας σύμβασης, εάν η συνολική αξιολόγηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρ' όλα αυτά, πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης.

Εάν ο επαγγελματίας ισχυρίζεται ότι για μια τυποποιημένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, φέρει το βάρος της απόδειξης.»

5. Το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας του 1993 έχει ως εξής:

«Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

6. Το άρθρο 5 της οδηγίας του 1993 προβλέπει τα εξής:

«Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία. Αυτός ο ερμηνευτικός κανόνας δεν εφαρμόζεται στα πλαίσια των διαδικασιών που προβλέπονται στο άρθρο 7, παράγραφος 2.»

7. Το άρθρο 8 της οδηγίας του 1993 έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη Συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

2. Η οδηγία 2003/55

8. Το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας 2003/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/ΕΚ (ΕΕ 2003, L 176, σ. 57), έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη […] [δ]ιασφαλίζουν υψηλά επίπεδα προστασίας των καταναλωτών, ιδίως όσον αφορά τη διαφάνεια σχετικά με τους συμβατικούς όρους και προϋποθέσεις, τη γενική πληροφόρηση και τους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών.»

3. Η οδηγία 2005/29

9. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας 2005/29/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2005, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά και για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, των οδηγιών 97/7/ΕΚ, 98/27/ΕΚ, 2002/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου («οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές») (ΕΕ 2005, L 149, σ. 22), ορίζει τα εξής:

«1. Μια εμπορική πρακτική θεωρείται παραπλανητική όταν περιλαμβάνει εσφαλμένες πληροφορίες και είναι επομένως αναληθής ή, όταν, με οποιονδήποτε τρόπο, συμπεριλαμβανομένης της συνολικής παρουσίασής της, εξαπατά ή ενδέχεται να εξαπατήσει τον μέσο καταναλωτή, ακόμα και εάν οι πληροφορίες είναι, αντικειμενικά, ορθές όσον αφορά ένα ή περισσότερα από τα στοιχεία τα οποία παρατίθενται κατωτέρω και, ούτως ή άλλως, τον οδηγεί ή ενδέχεται να τον οδηγήσει να λάβει απόφαση συναλλαγής την οποία, διαφορετικά, δεν θα ελάμβανε:

[…]

δ) η τιμή ή ο τρόπος υπολογισμού της ή η ύπαρξη ειδικής πλεονεκτικής τιμής·

[…]».

4. Η οδηγία 2014/17

10. Οι αιτιολογικές σκέψεις 4 και 30 της οδηγίας 2014/17/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία και την τροποποίηση των οδηγιών 2008/48/ΕΚ και 2013/36/ΕΕ και του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1093/2010 (ΕΕ 2014, L 60, σ. 34), έχουν ως εξής:

«(4) Μια σειρά προβλημάτων εντοπίστηκαν στις αγορές ενυπόθηκης πίστης εντός της Ένωσης τα οποία οφείλονται στις ανεύθυνες πρακτικές χορήγησης και λήψης δανείων και στα περιθώρια ανεύθυνης συμπεριφοράς εκ μέρους συμμετεχόντων στην αγορά, συμπεριλαμβανομένων των μεσιτών πιστώσεων και των μη πιστωτικών ιδρυμάτων. Ορισμένα προβλήματα αφορούσαν πιστώσεις εκφρασμένες σε ξένο νόμισμα, τις οποίες είχαν συνάψει οι καταναλωτές στο υπόψη νόμισμα προκειμένου να επωφεληθούν από το χρεωστικό επιτόκιο που προσφερόταν, αλλά χωρίς να έχουν επαρκή ενημέρωση σχετικά ή επίγνωση του συναλλαγματικού κινδύνου που διέτρεχαν. Τα εν λόγω προβλήματα πηγάζουν από αδυναμίες της αγοράς και των κανονιστικών ρυθμίσεων, καθώς και από άλλους παράγοντες, όπως το γενικό οικονομικό κλίμα και τα χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικών γνώσεων. Μεταξύ των άλλων προβλημάτων συγκαταλέγονται τα αναποτελεσματικά, ασυνεπή ή ακόμη και ανύπαρκτα καθεστώτα για μεσίτες πιστώσεων και μη πιστωτικά ιδρύματα που χορηγούν πίστωση για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία. Τα εντοπισθέντα προβλήματα έχουν δυνητικά σημαντικές μακροοικονομικές διάχυτες δευτερογενείς επιπτώσεις, μπορούν να αποβούν εις βάρος του καταναλωτή, να λειτουργήσουν ως οικονομικά ή νομικά εμπόδια στις διασυνοριακές δραστηριότητες και να δημιουργήσουν άνισους όρους ανταγωνισμού μεταξύ των συντελεστών της αγοράς.

[…]

(30) Εξαιτίας των σημαντικών κινδύνων που συνεπάγεται ο δανεισμός σε ξένο νόμισμα, είναι απαραίτητο να προβλεφθούν μέτρα που εξασφαλίζουν ότι οι καταναλωτές έχουν επίγνωση του κινδύνου που αναλαμβάνουν και έχουν τη δυνατότητα να περιορίσουν την έκθεσή τους στον συναλλαγματικό κίνδυνο καθ' όλη τη διάρκεια της πίστωσης. Ο κίνδυνος μπορεί να μειωθεί είτε

μέσω της παροχής στον καταναλωτή του δικαιώματος μετατροπής του νομίσματος της πίστωσης είτε μέσω άλλων ρυθμίσεων, όπως ανώτατα όρια ή προειδοποιήσεις, όταν αυτές επαρκούν για τον περιορισμό του συναλλαγματικού κινδύνου.»

11. Το άρθρο 23 της οδηγίας 2014/17, το οποίο επιγράφεται «Δάνεια σε ξένο νόμισμα», ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε όταν μια σύμβαση πίστωσης αφορά δάνειο σε ξένο νόμισμα, τη στιγμή που συνάπτεται η σύμβαση να υπάρχει το κατάλληλο κανονιστικό πλαίσιο ώστε να διασφαλίζεται τουλάχιστον ότι:

α) ο καταναλωτής έχει το δικαίωμα να μετατρέψει τη σύμβαση πίστωσης σε εναλλακτικό νόμισμα υπό ορισμένες προϋποθέσεις, ή

β) υπάρχουν άλλες ρυθμίσεις που περιορίζουν τον συναλλαγματικό κίνδυνο στον οποίο είναι εκτεθειμένος ο καταναλωτής βάσει της σύμβασης πίστωσης.

2. Το εναλλακτικό νόμισμα που αναφέρεται στην παράγραφο 1, στοιχείο α′, είναι:

α) είτε το νόμισμα στο οποίο ο καταναλωτής λαμβάνει κατά κύριο λόγο το εισόδημά του ή διατηρεί τα περιουσιακά του στοιχεία από τα οποία πρόκειται να εξοφληθεί η πίστωση, όπως κατέδειξε η τελευταία αξιολόγηση της πιστοληπτικής του ικανότητας πριν από τη σύμβαση πίστωσης, ή

β) το νόμισμα του κράτους μέλους στο οποίο ο καταναλωτής είτε κατοικούσε τη στιγμή της σύναψης της σύμβασης πίστωσης είτε κατοικεί την παρούσα στιγμή.

Τα κράτη μέλη μπορούν να προσδιορίζουν εάν ο καταναλωτής έχει στη διάθεσή του και τις δύο δυνατότητες που αναφέρονται στα στοιχεία α′ και β′ του πρώτου εδαφίου ή μόνον τη μια από αυτές ή μπορούν να επιτρέπουν στους πιστωτικούς φορείς να προσδιορίζουν εάν ο καταναλωτής έχει στη διάθεσή του και τις δύο δυνατότητες που αναφέρονται στα στοιχεία α′ και β′ του πρώτου εδαφίου ή μόνον τη μια από αυτές.

3. Όταν ο καταναλωτής έχει δικαίωμα να μετατρέψει τη σύμβαση πίστωσης σε εναλλακτικό νόμισμα σύμφωνα με το στοιχείο α′ της παραγράφου 1, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η συναλλαγματική ισοτιμία βάσει της οποίας γίνεται η μετατροπή είναι η συναλλαγματική ισοτιμία που ισχύει την ημέρα της μετατροπής εκτός εάν προβλέπεται διαφορετικά στη σύμβαση πίστωσης.

4. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι όταν ένας καταναλωτής έχει δάνειο σε ξένο νόμισμα, ο πιστωτικός φορέας ειδοποιεί σε τακτική βάση τον καταναλωτή, εγγράφως ή με άλλο σταθερό μέσο, τουλάχιστον όταν το ύψος του οφειλόμενου συνολικού ποσού που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής ή των οφειλόμενων δόσεων παρουσιάζει διακύμανση μεγαλύτερη από 20 % σε σχέση με αυτό που θα ήταν εάν ίσχυε η συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ του νομίσματος της σύμβασης και του νομίσματος του κράτους μέλους που ίσχυε τη στιγμή σύναψης της σύμβασης πίστωσης. Ο καταναλωτής ειδοποιείται για τυχόν αύξηση στο συνολικό οφειλόμενο ποσό από τον καταναλωτή, για το ενδεχόμενο δικαίωμα μετατροπής του δανείου σε εναλλακτικό νόμισμα και για τις σχετικές προϋποθέσεις και ενημερώνεται για τυχόν άλλους μηχανισμούς που μπορούν να εφαρμοστούν προκειμένου να περιοριστεί ο συναλλαγματικός κίνδυνος στον οποίο εκτίθεται.

5. Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν περαιτέρω ρυθμίσεις όσον αφορά τα δάνεια σε ξένο νόμισμα, με την προϋπόθεση ότι αυτές οι ρυθμίσεις δεν έχουν αναδρομική ισχύ.

6. Οι ρυθμίσεις που εφαρμόζονται δυνάμει του παρόντος άρθρου κοινοποιούνται στον καταναλωτή στο πλαίσιο του ESIS και της σύμβασης πίστωσης. Όταν δεν υπάρχει στη σύμβαση πίστωσης διάταξη που να περιορίζει τον συναλλαγματικό κίνδυνο στον οποίο εκτίθεται ο καταναλωτής σε λιγότερο από 20 % διακύμανση της συναλλαγματικής ισοτιμίας, το ESIS περιλαμβάνει ενδεικτικό παράδειγμα του αντίκτυπου διακύμανσης 20 % της συναλλαγματικής ισοτιμίας.»

Β. Η εθνική νομοθεσία

12. Το άρθρο 209/B του a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. Törvény (νόμου IV του 1959 για τη θέσπιση του αστικού κώδικα, στο εξής: ουγγρικός αστικός κώδικας), ως είχε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών στην υπόθεση της κύριας δίκης, όριζε τα εξής:

«1. Γενικός όρος συναλλαγών ή ρήτρα σύμβασης που συνάπτεται με καταναλωτή έχει καταχρηστικό χαρακτήρα αν, αντιθέτως προς τις επιταγές της καλής πίστης, καθορίζει μονομερώς και αδικαιολόγητα, σε βάρος του ενός συμβαλλομένου, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων που απορρέουν από τη σύμβαση.

2. Τεκμαίρεται ότι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις έχουν καθορισθεί μονομερώς και αδικαιολόγητα σε βάρος του ενός συμβαλλομένου αν:

a) αφίστανται σημαντικά ουσιώδους διάταξης που έχει εφαρμογή επί της σύμβασης, ή

b) δεν είναι συμβατά με το αντικείμενο ή τον σκοπό της σύμβασης.

3. Προκειμένου να εκτιμηθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας της ρήτρας, λαμβάνονται υπόψη όλες οι υφιστάμενες κατά τη σύναψη της σύμβασης περιστάσεις που οδήγησαν στη σύναψή της, καθώς και η φύση των παρεχόμενων υπηρεσιών και η σχέση της επίμαχης ρήτρας με τους άλλους όρους της σύμβασης ή με άλλες συμβάσεις.

4. Με ειδική διάταξη δύναται να ορισθεί ποιες ρήτρες των συμβάσεων με καταναλωτές έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα ή πρέπει να θεωρούνται καταχρηστικές μέχρι αποδείξεως του εναντίου.

5. Οι κανόνες που αφορούν τις καταχρηστικές συμβατικές ρήτρες δεν εφαρμόζονται στους συμβατικούς όρους που προσδιορίζουν την υπηρεσία και την αντιπαροχή της, εφόσον η διατύπωση των όρων αυτών είναι σαφής και κατανοητή για αμφότερους τους συμβαλλομένους.

6. Συμβατική ρήτρα δεν μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική αν επιβάλλεται από νομοθετική ή κανονιστική διάταξη ή δυνάμει τέτοιας διάταξης.»

13. Το άρθρο 523 του ουγγρικού αστικού κώδικα προβλέπει τα εξής:

«1. Στο πλαίσιο σύμβασης δανείου, το πιστωτικό ίδρυμα ή κάθε άλλος δανειστής οφείλει να θέσει στη διάθεση του δανειολήπτη το συμφωνηθέν ποσό· ο δανειολήπτης οφείλει να αποπληρώσει το εν λόγω ποσό κατά τα συμφωνηθέντα.

2. Ελλείψει αντίθετης πρόβλεψης, αν ο δανειστής είναι πιστωτικό ίδρυμα, ο οφειλέτης οφείλει να καταβάλλει τόκους (τραπεζικό δάνειο).»

II. Το ιστορικό της διαφοράς

14. Στις 16 Σεπτεμβρίου 2005 ο Gyula Kiss και δύο άλλα άτομα συνήψαν με τον προκάτοχο της τράπεζας σύμβαση δανείου γενικής χρήσεως για ποσό 16 516 ευρώ, με ετήσιο επιτόκιο 5,4 %, διάρκειας είκοσι ετών. Επιπλέον του επιτοκίου, οι οφειλέτες ανέλαβαν την υποχρέωση να καταβάλλουν έξοδα διαχείρισης 2,4 % ετησίως, καθώς και να πληρώσουν το ποσό των 40 000 ουγγρικών φιορινίων (περίπου 125 ευρώ) ως προμήθεια εκταμίευσης. Το ορισθέν στη σύμβαση συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο (ΣΕΠΕ) ανερχόταν στο 8,47 %.

15. Ο Gyula Kiss άσκησε αγωγή με την οποία ζήτησε να κηρυχθούν καταχρηστικές οι ρήτρες που καθόριζαν το ποσό των εξόδων διαχείρισης και την προμήθεια εκταμίευσης, επειδή οι παρασχεθείσες σε αντάλλαγμα υπηρεσίες δεν προσδιορίστηκαν από την τράπεζα.

16. Η τράπεζα δεν αμφισβήτησε ότι δεν προσδιορίστηκαν ρητώς οι υπηρεσίες που παρασχέθηκαν σε αντάλλαγμα για τις εν λόγω χρεώσεις. Ωστόσο, ισχυρίστηκε ότι η προμήθεια εκταμίευσης αντιστοιχούσε στη δαπάνη για τις αναγκαίες διατυπώσεις πριν από τη σύναψη της σύμβασης, ενώ τα έξοδα διαχείρισης κάλυπταν τις διατυπώσεις που έπρεπε να τηρηθούν μετά τη σύναψη της σύμβασης.

17. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο εξέδωσε απόφαση με την οποία κήρυξε καταχρηστική τη ρήτρα που καθόριζε το ποσό της προμήθειας εκταμίευσης και απέρριψε το αίτημα να κηρυχθεί άκυρη η ρήτρα για τα έξοδα διαχείρισης.

18. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, το οποίο επελήφθη της υπόθεσης κατόπιν εφέσεων του Gyula Kiss και της τράπεζας, επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση. Έκρινε ότι οι ρήτρες που αφορούν τα έξοδα διαχείρισης είχαν διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, καθόσον προσδιοριζόταν το ποσό που έπρεπε να καταβληθεί συναφώς από τον δανειολήπτη και ήταν γνωστή η φύση της αντιπαροχής. Συγκεκριμένα, αυτή περιελάμβανε υπηρεσίες όπως η διεκπεραίωση, η διαχείριση, η καταχώριση και η ανάκτηση του δανείου. Όσον αφορά την προμήθεια εκταμίευσης, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκρινε ότι δεν ήταν δυνατόν να προσδιοριστεί η υπηρεσία για την οποία καταβλήθηκε η εν λόγω προμήθεια. Με βάση την ανωτέρω συλλογιστική, η εν λόγω επιβάρυνση κρίθηκε καταχρηστική.

19. Τόσο ο Gyula Kiss όσο και η τράπεζα κατέθεσαν αιτήσεις αναιρέσεως ενώπιον του Kúria (Ανώτατου Δικαστηρίου, Ουγγαρία). Ο Gyula Kiss ισχυρίζεται ότι η σύμβαση δεν όριζε σαφώς σε ποια υπηρεσία αντιστοιχούν τα εν λόγω έξοδα διαχείρισης. Υποστηρίζει ότι η τράπεζα δεν απέδειξε ότι η διεκπεραίωση και η διαχείριση του δανείου συνεπάγονταν τέτοιου ύψους δαπάνες που δεν μπορούσαν να καλυφθούν από τους τόκους επί του δανεισθέντος κεφαλαίου.

20. Η τράπεζα ζητεί, με τη δική της αίτηση αναιρέσεως, να εκδοθεί απόφαση που απορρίπτει την αγωγή κατά το μέρος που αφορά την προμήθεια εκταμίευσης. Η τράπεζα ισχυρίζεται, μεταξύ άλλων, ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, δεν υπήρχε κανόνας δικαίου που να της επέβαλλε την υποχρέωση να προσδιορίσει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για την εν λόγω προμήθεια.

III. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως και η διαδικασία ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου

21. Το εθνικό δικαστήριο εκτιμά ότι η υπάρχουσα νομολογία του Δικαστηρίου δεν του παρέχει τη δυνατότητα να κρίνει αν οι δύο ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, να εκτιμήσει αν είναι καταχρηστικές, και επισημαίνει ότι η νομολογία των ουγγρικών δικαστηρίων δεν είναι ενιαία ως προς το ζήτημα αυτό. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, τα εν λόγω εθνικά δικαστήρια έχουν κρίνει ότι, όταν συνάπτεται σύμβαση δανείου, απαιτείται μόνο να είναι σαφές το συνολικό κόστος του δανείου, χωρίς να είναι αναγκαίο να προσδιορισθούν όλες οι σε αντάλλαγμα παρεχόμενες υπηρεσίες, και, επιπλέον, ότι η προϋπόθεση αυτή πληρούται αν μνημονεύεται το ΣΕΠΕ, καθόσον αυτό υπολογίζεται με βάση τόσο τους τόκους

όσο και τις χρεώσεις που πρέπει να καταβληθούν, πράγμα που παρέχει στον δανειολήπτη τη δυνατότητα να συγκρίνει τις διάφορες προσφορές δανείων. Ωστόσο, η μειονότητα των εν λόγω δικαστηρίων έχει κρίνει ότι οι υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για κάθε επιμέρους χρέωση πρέπει να παρατίθενται λεπτομερώς και αναλυτικά. Συγκεκριμένα, για τον καταναλωτή είναι χρήσιμο να είναι σε θέση να συγκρίνει όχι μόνο το ισχύον ΣΕΠΕ, αλλά και τις υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα. Επιπλέον, ο τεχνητός διαχωρισμός των τόκων σε δύο επιμέρους συστατικά στοιχεία δεν είναι θεμιτός και, κατά τα εν λόγω δικαστήρια, η βάση για τα έξοδα διαχείρισης διαφέρει από εκείνη που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό του επιτοκίου.

22. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας του 1993 δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η μη λεπτομερής παράθεση των υπηρεσιών που παρέχονται σε αντάλλαγμα για χρεώσεις ή προμήθεια συνιστά παραβίαση της απαίτησης καλής πίστης που μνημονεύεται στο εν λόγω άρθρο. Ωστόσο, παραμένει το ζήτημα αν εξακολουθεί να είναι αναγκαίο να εκτιμηθεί κατά πόσον υπάρχει ανισορροπία, σε βάρος του καταναλωτή, μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση. Αν η εκτίμηση αυτή εξακολουθεί να είναι αναγκαία, το Kúria (Ανώτατο Δικαστήριο) επισημαίνει ότι αμφιβάλλει ως προς το αν είναι ενδεδειγμένο να εξετασθούν μόνον οι υπηρεσίες και η αντιπαροχή τους που συναρτώνται με τις εν λόγω ρήτρες ή αν πρέπει να ληφθούν υπόψη όλες οι ρήτρες της σύμβασης προκειμένου να εκτιμηθούν όλα τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που απορρέουν από τη σύμβαση.

23. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Kúria (Ανώτατο Δικαστήριο, Ουγγαρία) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να θέσει τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Πρέπει να γίνει δεκτό ότι η προβλεπόμενη από τα άρθρα 4, παράγραφος 2, και 5 της [οδηγίας του 1993] απαίτηση περί σαφούς και κατανοητής διατυπώσεως πληρούται οσάκις, σε σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτές, συμβατική ρήτρα μη αποτελέσασα αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως ορίζει με ακρίβεια το ποσό των εξόδων, προμηθειών και λοιπών δαπανών (στο εξής, από κοινού: έξοδα) που βαρύνουν τον καταναλωτή, καθώς και τη μέθοδο υπολογισμού τους και τον χρόνο καταβολής τους, καίτοι δεν προσδιορίζει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες σε αντάλλαγμα των οποίων καταβάλλονται τα έξοδα αυτά, ή πρέπει, αντιθέτως, η απαίτηση αυτή να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επίσης οι συγκεκριμένες αυτές υπηρεσίες πρέπει να προσδιορίζονται επίσης στη σύμβαση; Στην τελευταία αυτή περίπτωση, αρκεί το περιεχόμενο της παρεχόμενης υπηρεσίας να μπορεί να συναχθεί από την ονομασία του εξόδου;

2) Πρέπει το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας [του 1993] να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η χρησιμοποιηθείσα στη διαφορά της κύριας δίκης συμβατική ρήτρα περί των εξόδων δημιουργεί, παρά την απαίτηση περί καλής πίστεως, σημαντική ανισορροπία, εις βάρος του καταναλωτή, μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση, καθόσον δεν είναι εφικτό βάσει της συμβάσεως να προσδιορισθούν με βεβαιότητα οι συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα των εξόδων αυτών;»

IV. Ανάλυση

24. Το πρώτο που ίσως πρέπει να επισημανθεί είναι ότι η οδηγία του 1993 δεν έχει σκοπό να εναρμονίσει το δίκαιο των συμβάσεων εν γένει ή έστω το ζήτημα της συγκατάθεσης ειδικότερα. Αντιθέτως, η οδηγία αυτή έχει σκοπό να απαγορεύσει τις ρήτρες που δημιουργούν, παρά την απαίτηση της καλής πίστης, σημαντική ανισορροπία, σε βάρος του καταναλωτή, μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση. Η διευκρίνιση αυτή είναι σημαντική, επειδή, όσο μεγάλη και αν είναι όντως η σημασία της οδηγίας του 1993 στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών, η οδηγία αυτή δεν έχει σκοπό να αντιμετωπίσει κάθε δυνατή μορφή αθέμιτης εμπορικής ή καταναλωτικής πρακτικής.

25. Ειδικότερα, εφόσον υπάρχουν άλλες οδηγίες που διέπουν το δίκαιο των καταναλωτών, είναι σημαντικό να διασφαλισθεί, για λόγους συνοχής, η διατήρηση μιας αυστηρής προσέγγισης από το Δικαστήριο όσον αφορά την οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής κάθε μιας από τις νομοθετικές αυτές διατάξεις.

Α. Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

26. *Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα*, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας του 1993 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι, σε σύμβαση δανείου που έχει συναφθεί με καταναλωτή, η απαίτηση διατύπωσης των συμβατικών όρων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό πληρούται στην περίπτωση που ρήτρα η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης ορίζει το ακριβές ποσό των εξόδων που βαρύνουν τον καταναλωτή, καθώς και τη μέθοδο υπολογισμού τους και τον χρόνο καταβολής τους, αλλά δεν προσδιορίζει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες σε αντάλλαγμα των οποίων καταβάλλονται τα έξοδα αυτά.

27. Μολονότι τόσο το άρθρο 4, παράγραφος 2, όσο και το άρθρο 5 της οδηγίας του 1993 προβλέπουν ότι ορισμένοι συμβατικοί όροι πρέπει να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, εντούτοις το πλαίσιο εντός του οποίου μνημονεύεται η απαίτηση αυτή διαφέρει αρκετά. Το άρθρο 4, παράγραφος 2, προβλέπει κατ' ουσίαν ότι ο (μη) καταχρηστικός χαρακτήρας των όρων που καθορίζουν την ουσία της σύμβασης –όπως την τιμή– δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης, *εκτός αν* οι εν λόγω όροι δεν είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Από την άλλη πλευρά, το άρθρο 5 προβλέπει ότι όλοι οι συμβατικοί όροι πρέπει να πληρούν την εν λόγω απαίτηση σαφήνειας και ότι, σε περίπτωση που τούτο δεν συμβαίνει, ήτοι, «[σ]ε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία» [2]. Επομένως, προτείνω να εξετασθεί το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, αρχικά, υπό το πρίσμα του άρθρου 4, παράγραφος 2, και, εν συνεχεία, υπό το πρίσμα του άρθρου 5 της οδηγίας του 1993.

1. Το άρθρο 4, παράγραφος 2

28. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας του 1993, «[η] εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό». Καθόσον το άρθρο 4, παράγραφος 2, εισάγει δύο εξαιρέσεις στον προβλεπόμενο στην εν λόγω οδηγία μηχανισμό ελέγχου της ουσίας των καταχρηστικών όρων, η εξαίρεση αυτή πρέπει να ερμηνεύεται στενά [3]. Συναφώς, το άρθρο 4, παράγραφος 2, ορίζει κατ' ουσίαν ότι οι ρήτρες που αφορούν την τιμή δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, υπό την προϋπόθεση όμως ότι οι εν λόγω όροι είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Όπως ελπίζω να αποδείξω, οι ρήτρες που προβλέπουν έξοδα διαχείρισης, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, σαφώς εμπίπτουν στο πεδίο της προβλεπόμενης στο άρθρο 4, παράγραφος 2, εξαίρεσης, με αποτέλεσμα ο (μη) καταχρηστικός χαρακτήρας των χρεώσεων αυτών να μην μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης, *εκτός αν* η οικεία ρήτρα δεν είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

2 Για τους λόγους που εξέθεσα στα σημεία 87 και 88 των προτάσεών μου στην υπόθεση Lovasné Tóth (C-34/18, EU:C:2019:245), το γεγονός ότι ρήτρα δεν έχει διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό δεν συνιστά αυτοτελή λόγο να κηρυχθεί ένας συμβατικός όρος καταχρηστικός. Το άρθρο 5 απλώς θέτει έναν ερμηνευτικό κανόνα για τον καθορισμό των έννομων συνεπειών που έχει ένας όρος. Μόνο στην περίπτωση που, ακόμη και αν ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 5, ο εν λόγω όρος εξακολουθεί να δημιουργεί συμβατική ανισορροπία σε βάρος του καταναλωτή, ενδέχεται να θεωρηθεί καταχρηστικός.

3 Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 42).

29. Η πρώτη εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, αναφέρεται στους όρους που αφορούν το «κύριο αντικείμενο της σύμβασης». Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι συμβατικοί όροι που εμπίπτουν στο «κύριο αντικείμενο της σύμβασης» κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας του 1993 είναι αυτοί που καθορίζουν τις κύριες υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση και οι οποίοι, για τον λόγο αυτόν, χαρακτηρίζουν τη σύμβαση [4]. Αντιθέτως, οι όροι που έχουν παρεπόμενο χαρακτήρα σε σχέση με εκείνους που προσδιορίζουν την ίδια την ουσία της συμβατικής σχέσης δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι εμπίπτουν στην έννοια του «κύριου αντικειμένου της σύμβασης».

30. Η δεύτερη εξαίρεση αφορά «το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου» ή, κατά τη δέκατη ένατη αιτιολογική σκέψη της εν λόγω οδηγίας, τους όρους που «περιγράφουν […] τη σχέση ποιότητας/τιμής του προμηθευομένου αγαθού ή της παροχής» [5]. Επομένως, οι δύο αυτές περιπτώσεις που μνημονεύονται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, δεν είναι κατ' ανάγκην ταυτόσημες· η πρώτη εξαιρεί ορισμένες ρήτρες λόγω του αντικειμένου τους, ενώ η δεύτερη εξαίρεση απαγορεύει στα δικαστήρια να κηρύσσουν μια σχετική με την τιμή ρήτρα καταχρηστική απλώς και μόνον επειδή η εκεί αναφερόμενη τιμή είναι δυσανάλογη ή υπερβολική.

31. Προτείνω να εξετασθεί πρώτα η δεύτερη περίπτωση. Πράγματι, μολονότι ο Gyula Kiss υποστήριξε, τόσο με τα δικόγραφά του όσο και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι τα έξοδα διαχείρισης και η προμήθεια εκταμίευσης είναι δυσανάλογα σε σχέση με το ποσό του δανείου, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το ζήτημα που έχει τεθεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου δεν αφορά την αναλογικότητα της αμοιβής σε σχέση με το χορηγηθέν δάνειο ή με τη μέθοδο υπολογισμού που χρησιμοποιήθηκε. Αντιθέτως, αφορά το ειδικότερο ζήτημα αν η σύμβαση δανείου έπρεπε να μνημονεύει τις «συγκεκριμένες» υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για τα έξοδα διαχείρισης και την προμήθεια εκταμίευσης. Ως εκ τούτου, η δεύτερη εξαίρεση την οποία προβλέπει το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας του 1993 δεν ασκεί επιρροή.

32. Όσον αφορά την πρώτη εξαίρεση, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η φράση «το κύριο αντικείμενο της σύμβασης» πρέπει να νοείται υπό την έννοια ότι αφορά την υποχρέωση η οποία, αφ' εαυτής, χαρακτηρίζει τη σύμβαση. Στις περιπτώσεις σύναψης δανείου, η κύρια υποχρέωση του δανειστή συνίσταται στη διάθεση ορισμένου χρηματικού ποσού στον δανειολήπτη [6].

33. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι, στην απόφαση Matei, το Δικαστήριο δεν απέκλεισε την πιθανότητα να μπορεί να θεωρηθεί ότι οι ρήτρες που αφορούν την τιμή εμπίπτουν στην πρώτη περίπτωση που μνημονεύεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, αλλά, αντιθέτως, έκρινε ότι τούτο εξαρτάται από το αν τα αγαθά ή οι υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα αποτελούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης [7]. Κατά συνέπεια, ρήτρες, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, που προβλέπουν την πληρωμή εξόδων ή προμήθειας, μόνον όσον αφορά την τιμή που εκφράζεται στις ρήτρες αυτές αποτελούν, κατά τη γνώμη μου, μέρος στο κύριου αντικειμένου της σύμβασης αν είναι το αντάλλαγμα για τα αγαθά ή τις υπηρεσίες που παρέχονται κατά κύριο λόγο. Αυτά όμως είναι ζητήματα των οποίων η εξακρίβωση και επαλήθευση εναπόκεινται εν τέλει στα εθνικά δικαστήρια [8].

4 Αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309, σκέψη 34), και της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 46 και 49).

5 Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 52).

6 Σχετικά με τις συμβάσεις δανείου που συνομολογούνται σε ξένο νόμισμα, το Δικαστήριο έκρινε, στην απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 38), ότι «το γεγονός ότι ένα δάνειο πρέπει να εξοφληθεί σε συγκεκριμένο νόμισμα δεν αποτελεί, κατ' αρχήν, παρεπόμενο όρο καταβολής, αλλά αφορά καθεαυτή τη φύση της υποχρεώσεως του οφειλέτη, οπότε συνιστά ουσιώδες στοιχείο της συμβάσεως δανείου».

7 Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψεις 65 και 66). Από την άποψη αυτή, φαίνεται ότι η δεύτερη κατάσταση που προαναφέρθηκε πρέπει να θεωρηθεί, όχι ως εναλλακτική δυνατότητα, αλλά ως ένδειξη σχετικά με τον τρόπο κατά τον οποίο η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 2, εξαίρεση πρέπει να εφαρμόζεται στο συγκεκριμένο πλαίσιο μιας ρήτρας που αφορά την τιμή· στην κατάσταση αυτή, μόνον ο αναλογικός χαρακτήρας της τιμής, σε σχέση με τα παρεχόμενα αγαθά ή τις παρεχόμενες υπηρεσίες, και συνεπώς το ύψος του καταβλητέου ποσού εμπίπτουν στο άρθρο 4, παράγραφος 2, και, για παράδειγμα, όχι οι όροι αυτής της πληρωμής.

8 Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 49 έως 51).

34. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, οι διάδικοι διαφωνούν ειδικά ως προς το αν τα έξοδα διαχείρισης έχουν αντάλλαγμα.

35. Κατά την άποψή μου, πάντως, δεν χωρεί αμφιβολία ως προς αυτό. Στο μέτρο που η εν λόγω χρέωση αποσκοπεί στην κάλυψη του διαχειριστικού κόστους που συνεπάγεται η χορήγηση του δανείου, το οποίο από τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι αποτελεί τη μοναδική υπηρεσία που προβλέπεται στη σύμβαση, οι χρεώσεις αυτές πρέπει να θεωρηθούν μέρος της τιμής που καταβλήθηκε σε αντάλλαγμα για το δάνειο αυτό.

36. Διατυπώνοντας την ανωτέρω άποψη, δεν παραβλέπω το επιχείρημα που προέβαλε ο Gyula Kiss, ήτοι ότι η εν λόγω ρήτρα σημαίνει ότι η τράπεζα μετακυλίει το λειτουργικό της κόστος στους καταναλωτές, συμπεριλαμβανομένου του κόστους που αφορά τις νομικές υποχρεώσεις της. Το γεγονός, ωστόσο, ότι οι καταναλωτές είναι εκείνοι που πληρώνουν, άμεσα ή έμμεσα, για το κόστος που βαρύνει μια επιχείρηση απλώς αντικατοπτρίζει την οικονομική πραγματικότητα, καθόσον δύσκολα μπορεί να υποστηριχθεί ότι κάποιος άλλος θα μπορούσε να πληρώσει για το κόστος αυτό. Επομένως, προβάλλοντας το ανωτέρω επιχείρημα, ο Gyula Kiss, στην πραγματικότητα, επιδιώκει να αμφισβητήσει την αναλογικότητα της αμοιβής της τράπεζας, πράγμα που αποτελεί ζήτημα το οποίο, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 2, δεν εμπίπτει στο πεδίο του προβλεπόμενου στο άρθρο 3, παράγραφος 1, κριτηρίου καταχρηστικότητας, υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι η ρήτρα αυτή έχει διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

37. Είναι αληθές ότι η τιμή που προσδιορίζεται στη ρήτρα αυτή έχει διατυπωθεί με τη μορφή επιτοκίου. Ωστόσο, τούτο δεν μπορεί να μεταβάλει το συμπέρασμα ότι η ρήτρα αυτή αναφέρει ένα στοιχείο της καταβλητέας τιμής σε αντάλλαγμα για το χορηγηθέν δάνειο. Πράγματι, η αμοιβή της τράπεζας μπορεί να λάβει τη μορφή ενός μεταβλητού ή ενός κατ' αποκοπήν ποσού ή αμφότερες τις μορφές. Όπως επισήμανε η τράπεζα κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, στις περισσότερες περιπτώσεις το μέρος της τιμής που καταβάλλεται για την κάλυψη του διαχειριστικού κόστους που βαρύνει το πιστωτικό ίδρυμα απλώς περιλαμβάνεται σε ένα μοναδικό επιτόκιο. Μολονότι στην υπό εξέταση υπόθεση η καταβλητέα τιμή έχει υποδιαιρεθεί σε τρεις ρήτρες, τούτο δεν αναιρεί το γεγονός ότι κάθε μέρος της συνολικής τιμής οφείλεται σε αντάλλαγμα για το δάνειο.

38. Κατά συνέπεια, αν το Δικαστήριο εφαρμόσει τη συλλογιστική που ακολούθησε στην απόφαση Matei, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ρήτρα σχετική με τα έξοδα διαχείρισης, κατ' αρχήν, εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας του 1993. Πάντως, όπως θα εξηγήσω στο τέλος των παρουσών προτάσεων, άλλες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης θα μπορούσαν να έχουν εφαρμογή σε μια κατάσταση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη.

39. Σε κάθε περίπτωση, το άρθρο 4, παράγραφος 2, ορίζει ρητώς ότι, προκειμένου να έχει εφαρμογή μια από τις δύο εξαιρέσεις που προβλέπονται στη διάταξη αυτή, ο επίμαχος όρος πρέπει να είναι διατυπωμένος κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Το ζήτημα που γεννάται είναι, επομένως, αν οι εν προκειμένω επίμαχες ρήτρες πληρούν την προϋπόθεση αυτή.

40. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η εν λόγω προϋπόθεση απηχεί την αντίληψη ότι «η πληροφόρηση, πριν τη σύναψη της συμβάσεως, σχετικά με τους συμβατικούς όρους και τις συνέπειες της εν λόγω συνάψεως, είναι ουσιώδους σημασίας για τους καταναλωτές. Βάσει ιδίως της πληροφορήσεως αυτής ο καταναλωτής αποφασίζει αν επιθυμεί να δεσμεύεται από τους όρους που έχει διατυπώσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας». Επομένως, η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 2, προϋπόθεση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί απλώς απαίτηση οι επίμαχοι όροι

να είναι κατανοητοί από τυπικής και γραμματικής απόψεως[9]. Το ζήτημα είναι, αντιθέτως, αν ο καταναλωτής είναι σε θέση να εκτιμήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν για τον ίδιο από τη σύμβαση[10].

41. Υπό το πρίσμα της νομολογίας αυτής, φρονώ ότι, όταν η σύμβαση είναι σχετικά μακροσκελής και η τιμή που πρέπει να καταβληθεί σε αντάλλαγμα για τις διάφορες παρεχόμενες υπηρεσίες έχει υποδιαιρεθεί σε διάφορες επιμέρους ρήτρες για κάθε μια από τις οποίες ισχύει διαφορετική μέθοδος υπολογισμού –όπως φαίνεται να συμβαίνει στην περίπτωση της επίμαχης σύμβασης στην υπόθεση της κύριας δίκης–, τότε οι διαφορετικές αυτές ρήτρες πρέπει να παρατίθενται σε συγκεκριμένο μέρος της σύμβασης ή, τουλάχιστον, πρέπει να προσδιορίζεται το αθροιστικό τους αποτέλεσμα. Συγκεκριμένα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο καταναλωτής είναι σε θέση να αξιολογήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν για τον ίδιο από τη σύμβαση αν η καταβλητέα τιμή παρατίθεται, επί παραδείγματι, εν μέρει στην αρχή μιας πολύ μακροσκελούς σύμβασης, εν μέρει στο μέσο της και εν μέρει στο τέλος της.

42. Ομοίως, στις περιπτώσεις που, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, η καταβλητέα τιμή θα μπορεί να διαφοροποιηθεί, καθόσον αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τη συναλλαγματική ισοτιμία, φρονώ ότι η απαίτηση διατύπωσης των όρων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό μπορεί να θεωρηθεί ότι ικανοποιείται μόνον αν η μέθοδος που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό της τιμής εκτίθεται με σαφήνεια και ακρίβεια, έτσι ώστε να παρέχει στον καταναλωτή τη δυνατότητα να κατανοήσει τη φύση του κινδύνου στον οποίο είναι εκτεθειμένος.

43. Είναι αληθές ότι, σύμφωνα με την οδηγία 2014/17 και την οδηγίας 2008/48/ΕΚ[11], οι συμβάσεις δανείου πρέπει να μνημονεύουν το ισχύον ΣΕΠΕ, το οποίο υπολογίζεται όχι μόνο με βάση τα ισχύοντα επιτόκια, αλλά και με βάση τις ισχύουσες χρεώσεις[12], και ότι η υποχρέωση αυτή έχει ακριβώς ως σκοπό να διασφαλισθεί ότι οι δανειστές θα παρέχουν στους δανειζόμενους σαφείς και κατανοητές γενικές πληροφορίες σχετικά με τη σύμβαση πίστωσης[13].

44. Εντούτοις, φρονώ ότι, λαμβανομένης υπόψη της προβλεπόμενης στο άρθρο 4, παράγραφος 2, απαίτησης περί κατανοητής διατύπωσης, η μνεία του ΣΕΠΕ δεν αναιρεί το γεγονός ότι, όταν η τιμή έχει υποδιαιρεθεί σε διάφορες ρήτρες κάθε μια από τις οποίες βασίζεται σε διαφορετική μέθοδο υπολογισμού της εν λόγω τιμής και όλες οι ρήτρες αυτές παρατίθενται σε διαφορετικά σημεία της σύμβασης, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οι όροι της σύμβασης που αφορούν την τιμή έχουν διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Συγκεκριμένα, επισημαίνω ότι το ΣΕΠΕ είναι απλώς ενδεικτικό. Όπως ορίζεται στο άρθρο 17, παράγραφος 4, της οδηγίας 2014/17, «[σ]ε περίπτωση συμβάσεων πίστωσης που περιέχουν ρήτρες βάσει των οποίων επιτρέπονται διακυμάνσεις στο χρεωστικό επιτόκιο και, κατά περίπτωση, στις επιβαρύνσεις που περιλαμβάνονται στο ΣΕΠΕ, των οποίων όμως το ύψος δεν μπορεί να προσδιορισθεί επακριβώς κατά τη στιγμή του υπολογισμού, το ΣΕΠΕ υπολογίζεται με βάση την παραδοχή ότι το χρεωστικό επιτόκιο και οι λοιπές επιβαρύνσεις θα παραμείνουν σταθερά σε σχέση με το επίπεδο που προσδιορίζεται κατά τη σύναψη της σύμβασης». Περαιτέρω, το ΣΕΠΕ δεν παρέχει καμία ένδειξη ως προς τον τρόπο πληρωμής της τιμής. Αντιθέτως, μπορεί να υποδηλώνει ότι η τιμή πρέπει να καταβληθεί με τη μορφή δόσεων, χωρίς όμως τούτο να είναι κατ' ανάγκην ορθό.

9 Απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 70 έως 73).

10 Αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 75), της 23ης Απριλίου 2015, Van Hove (C-96/14, EU:C:2015:262, σκέψη 50), και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 45). Επομένως, ακόμη και αν ένας συμβατικός όρος είναι κατανοητός όσον αφορά το γράμμα του, μπορεί εντούτοις να μην εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, αν ένας καταναλωτής που έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι σε λογικό βαθμό προσεκτικός και συνετός δεν θα μπορούσε να αντιληφθεί το ακριβές αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής του. Υπό τις συνθήκες αυτές, και ελλείψει της προστασίας του άρθρου 4, παράγραφος 2, η εν λόγω ρήτρα ενδέχεται να κριθεί καταχρηστική.

11 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2008, L 133, σ. 66, και –διορθωτικά– ΕΕ 2009, L 207, σ. 14, ΕΕ 2010, L 199, σ. 40, και ΕΕ 2011, L 234, σ. 46).

12 Απόφαση της 21ης Απριλίου 2016, Radlinger και Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283, σκέψη 84).

13 Άρθρο 13 της οδηγίας 2014/17 και άρθρο 5 της οδηγίας 2008/48.

45. Εντούτοις, φρονώ ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, δεν έχει την έννοια ότι επιτάσσει ότι κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή πρέπει να μνημονεύει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες ή τα συγκεκριμένα αγαθά που παρέχονται σε αντάλλαγμα.

46. Είναι αληθές ότι το Δικαστήριο, στην απόφασή του της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψη 45), επισήμανε την ύπαρξη «απαίτησης διαφάνειας». Δεδομένου όμως ότι, στην απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε την εν λόγω φράση για να προσδιορίσει την υποχρέωση, σε περίπτωση μη υπάρξεως αρκούντως ακριβούς όρου αφορώντος το κύριο αντικείμενο της σύμβασης, παροχής στους καταναλωτές των πληροφοριών που χρειάζονται για να εκτιμήσουν τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν από τη σύμβαση, η χρήση της εν λόγω φράσης δεν είχε περαιτέρω συνέπειες[14]. Ωστόσο, στην απόφαση Matei, το Δικαστήριο προχώρησε ένα βήμα παραπέρα και εξέθεσε ότι η προϋπόθεση αυτή έχει την έννοια ότι απαιτεί όχι μόνο να είναι σε θέση ο καταναλωτής να κατανοήσει τι αντιμετωπίζει, αλλά επίσης να γνωρίσει τους λόγους που δικαιολογούν τον επίμαχο όρο[15].

47. Ωστόσο, φρονώ ότι η κρίση αυτή πρέπει να νοηθεί υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων περιστάσεων της υπόθεσης εκείνης. Συγκεκριμένα, στη σκέψη 77 της απόφασής του, το Δικαστήριο επισήμανε ότι «ο δανειστής πρότεινε, εν προκειμένω, στους δανειολήπτες την αντικατάσταση της ονομασίας των εν λόγω ρητρών με αυτήν της “λειτουργικής προμήθειας επί της πιστώσεως”, χωρίς ωστόσο να τροποποιήσει το περιεχόμενό τους», πράγμα που δημιούργησε εύλογες αμφιβολίες όσον αφορά την ύπαρξη μιας πράγματι παρασχεθείσας υπηρεσίας σε αντάλλαγμα για την εν λόγω χρέωση.

48. Επιπλέον, από αυτή την προϋπάρχουσα νομολογία δεν έχω πεισθεί ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι οι προμηθευτές πρέπει να μνημονεύουν τις *συγκεκριμένες* υπηρεσίες ή τα *συγκεκριμένα* αγαθά που παρέχονται σε αντάλλαγμα για κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή. Συνάγω το συμπέρασμα αυτό για τους ακόλουθους λόγους.

49. *Πρώτον*, η οδηγία του 1993 δεν μνημονεύει την απαίτηση αυτή. Όπως μόλις εξήγησα, η ύπαρξη απαίτησης διαφάνειας χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην απόφαση RWE Vertrieb. Ωστόσο, στην υπόθεση εκείνη, το τεθέν ζήτημα αφορούσε την ερμηνεία *τόσο* της οδηγίας του 1993 *όσο* και της οδηγίας 2003/55, όπου το άρθρο 3, παράγραφος 3, της τελευταίας ρητώς προβλέπει μια τέτοια απαίτηση.

50. *Δεύτερον*, αντιθέτως προς όσα υποδηλώνει η διατύπωση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, δεν θα ήταν δυνατόν να παρασχεθούν *συγκεκριμένες* υπηρεσίες σε αντάλλαγμα για κάθε ρήτρα[16]. Συγκεκριμένα, μία και μόνη υπηρεσία μπορεί να αποτελέσει αιτία για τη διατύπωση περισσότερων της μιας ρητρών που αφορούν την τιμή[17]. Αν ο παρέχων το δάνειο ζητεί να του καταβληθεί το ήμισυ με τη μορφή επιτοκίου και το ήμισυ με τη μορφή κατ’ αποκοπήν χρέωσης, φρονώ ότι πρέπει να

14 Η φράση «απαίτηση διαφάνειας» έχει χρησιμοποιηθεί και σε άλλες αποφάσεις. Ωστόσο, στις περισσότερες από αυτές, η εν λόγω φράση χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει την προεκτεθείσα αντίληψη, ήτοι ότι, όταν σε έναν όρο δεν παρατίθενται όλες οι αναγκαίες πληροφορίες για την εκτίμηση του αντικειμένου του, ο προμηθευτής πρέπει να παρέχει τις πληροφορίες αυτές στους καταναλωτές με άλλον τρόπο, προκειμένου αυτοί να μπορέσουν να εκτιμήσουν τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν από τη σύμβαση. Βλ. αποφάσεις της 23ης Απριλίου 2015, Van Hove (C-96/14, EU:C:2015:262, σκέψεις 40 και 41), και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 44 και 45).

15 Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψεις 74 έως 77). Πριν από την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο είχε μνημονεύσει μόνο την ανάγκη ενημέρωσης των καταναλωτών σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής της ρήτρας. Πρβλ. απόφαση της 26ης Απριλίου 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, σκέψη 30). Ωστόσο, στη μεταγενέστερη απόφασή του της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), δεν γίνεται μνεία της οδηγίας 2003/55.

16 Στην κύρια δίκη, φαίνεται ότι αυτό που επέκρινε ο Gyula Kiss δεν είναι η έλλειψη μνείας, στη σύμβαση, συγκεκριμένων υπηρεσιών που παρέχονται σε αντάλλαγμα κάθε ρήτρας που αφορά την τιμή, αλλά της μνείας των εσωτερικών καθηκόντων που η τράπεζα οφείλει να εκτελέσει ως απόρροια της χορήγησης του δανείου, τα οποία θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τις εν λόγω ρήτρες που αφορούν την τιμή. Ωστόσο, φρονώ ότι ένα τέτοιο επίπεδο λεπτομέρειας είναι υπερβολικό, καθόσον η αναλογικότητα της καταβληθείσας τιμής σε σχέση με τις παρασχεθείσες υπηρεσίες ή τα παρασχεθέντα αγαθά δεν εμπίπτει στο πεδίο του ελέγχου της καταχρηστικότητας.

17 Συναφώς, οφείλω να τονίσω ότι, κατά την άποψή μου, η έννοια «όρος» που χρησιμοποιείται στην οδηγία του 1993 πρέπει να νοείται υπό ουσιαστική και όχι τυπική έννοια, ήτοι ως αναφερόμενη σε συγκεκριμένο δικαίωμα ή συγκεκριμένη υποχρέωση που προβλέπεται σε σύμβαση, και όχι ως αναφερόμενη σε συγκεκριμένο χωρίο της σύμβασης. Ως εκ τούτου, μια ρήτρα μπορεί να περιέχει πλείονες όρους και ένας όρος μπορεί να λάβει τη μορφή πλειόνων ρητρών.

θεωρηθεί ότι κατ' αρχήν έχει τέτοια δυνατότητα [18]. Κατά την άποψή μου, αυτό που έχει πραγματικά σημασία σε τέτοιες καταστάσεις είναι να έχει ενημερωθεί ο καταναλωτής σχετικά με την ύπαρξη των διαφόρων μεθόδων αμοιβής που έχουν επιλεγεί και να είναι, ως εκ τούτου, σε θέση να εκτιμήσει τα *αποτελέσματα* που έχει ο όρος που αφορά το κύριο αντικείμενο της σύμβασης, και όχι την *αιτία* τους ή τον *λόγο ύπαρξής* τους.

51. *Τρίτον*, φρονώ ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας του 1993. Κατά το άρθρο αυτό, μόνον οι όροι που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης υπόκεινται στο κριτήριο της καταχρηστικότητας που προβλέπεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1 [19]. Ως εκ τούτου, φρονώ ότι ο λόγος ύπαρξης της απαίτησης αυτής είναι ότι, στο μέτρο που όροι αφορούν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης, αναμένεται ότι οι καταναλωτές θα αναζητήσουν πληροφορίες σχετικά με το περιεχόμενο των όρων αυτών και θα συναινέσουν στη σύναψη της σύμβασης λαμβάνοντας υπόψη τις εν λόγω πληροφορίες. Ακόμη και αν ο καταναλωτής δεν μετέσχε στη σύνταξη των όρων αυτών, και αντιθέτως προς τους λοιπούς όρους των συμβάσεων προσχώρησης τους οποίους οι καταναλωτές συνήθως δεν διαβάζουν, οι εν λόγω όροι δεν είναι πιθανό ότι θα τεθούν σε ισχύ εν αγνοία των καταναλωτών. Πάντως, η οδηγία του 1993 απαιτεί όπως το κύριο αντικείμενο της σύμβασης εκτίθεται ευδιάκριτα, κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η εικοστή αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 1993, οι καταναλωτές πρέπει να έχουν τουλάχιστον την ευκαιρία να λάβουν γνώση όλων των όρων της σύμβασης. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το άρθρο 4, παράγραφος 2, απαιτεί οι όροι να είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο σαφή και κατανοητό [20]. Τούτο, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι ο καταναλωτής πρέπει να κατανοεί τον *συγκεκριμένο* λόγο ύπαρξης κάθε ρήτρας: είναι αρκετό τα *αποτελέσματα* της σύναψης της σύμβασης να μπορούν ευλόγως να γίνουν αντιληπτά από τον μέσο συνετό καταναλωτή [21].

52. *Τέταρτον*, αν το άρθρο 4 παράγραφος 2, ερμηνευόταν υπό την έννοια ότι οι πωλητές οφείλουν να μνημονεύουν τις υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή, τούτο θα μπορούσε να σημαίνει ότι οι προμηθευτές θα αποθαρρύνονταν να περιγράφουν λεπτομερώς την καταβλητέα τιμή για τις παρεχόμενες υπηρεσίες, προκειμένου να μην απαιτείται να αιτιολογούν την κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή. Επίσης, αυτή η ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 2, θα ήταν υπέρμετρα περιοριστική και δυσεφάρμοστη. Θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί ότι αντιβαίνει σε έναν από τους βασικούς στόχους του καταναλωτικού δικαίου της Ένωσης [22], ήτοι στη διασφάλιση ότι ο καταναλωτής θα είναι σε θέση να προβαίνει σε συνειδητή οικονομική επιλογή πριν συνάψει την επίμαχη σύμβαση.

18 Τυχόν αντίθετη ερμηνεία θα συνιστούσε, κατά την άποψή μου, υπέρμετρη προσβολή της επιχειρηματικής ελευθερίας, η οποία, κατά το Δικαστήριο, περιλαμβάνει την ελευθερία των συμβάσεων, χωρίς η προσβολή αυτή να δικαιολογείται αντικειμενικά. Βλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, ΑΓΕΤ Ηρακλής (C-201/15, EU:C:2016:972, σκέψη 67).

19 Κατά πάγια νομολογία, το σύστημα προστασίας που θέτει σε εφαρμογή η οδηγία του 1993 στηρίζεται στο τεκμήριο ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε αδύναμη θέση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά τόσο τη διαπραγματευτική ισχύ όσο και το επίπεδο πληροφόρησης. Τούτο τον οδηγεί στο να συμφωνήσει με τους όρους που έχει καταρτίσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας, αδυνατώντας να επηρεάσει το περιεχόμενό τους ή ακόμη και χωρίς να τους γνωρίζει. Πρβλ. απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309, σκέψη 27).

20 Μια άλλη πολύ πιο απλή εξήγηση της ratio του άρθρου 4, παράγραφος 2, θα μπορούσε να είναι ότι ο νομοθέτης δεν θέλησε να έχουν τα δικαστήρια την εξουσία να μεταβάλλουν το αντικείμενο των συμβάσεων. Πάντως, αυτό δεν θα εξηγούσε γιατί η εφαρμογή της διάταξης αυτής εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι οι σχετικές ρήτρες πρέπει να είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

21 Επισημαίνω, κατ' αναλογίαν, ότι, όταν πρόκειται για κανονισμό ή οδηγία, μολονότι ο νομοθέτης επιχειρεί, στις αιτιολογικές σκέψεις του εν λόγω νομοθετήματος, να εκθέσει τη ratio κάθε διάταξής του, τούτο δεν συμβαίνει πάντοτε.

22 Βλ. για παράδειγμα, όσον αφορά τις συμβάσεις δανείου, αιτιολογικές σκέψεις 18, 19, 31 και 32 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2008, L 133, σ. 66), και αιτιολογικές σκέψεις 20 και 22 της οδηγίας 2014/17/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις συμβάσεις πίστωσης για καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία και την τροποποίηση των οδηγιών 2008/48/ΕΚ και 2013/36/ΕΕ και του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1093/2010 (ΕΕ 2014, L 60, σ. 34).

53. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω εκτιμήσεων, φρονώ ότι το Δικαστήριο πρέπει να εμμείνει στην παραδοσιακή νομολογία του ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 2, απαίτηση διατύπωσης κατά τρόπο σαφή και κατανοητό πρέπει να νοείται υπό την έννοια ότι απαιτεί απλώς να είναι ο καταναλωτής σε θέση να εκτιμήσει τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν για αυτόν από τη σύμβαση και όχι τον λόγο ύπαρξης κάθε όρου.

54. Ωστόσο, τούτο δεν σημαίνει ότι η υπηρεσία ή οι υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για τις ρήτρες που αφορούν την τιμή δεν πρέπει να είναι δεκτικές προσδιορισμού. Συγκεκριμένα, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να κρίνουν ποιες είναι οι υπηρεσίες αυτές, όχι λόγω της απαίτησης διατύπωσής τους κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, αλλά, αντιθέτως, λόγω του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2. Πράγματι, κατά την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Matei, αν παρέχονται περισσότερες της μιας υπηρεσίες, ορισμένες κύριες και άλλες παρεπόμενες, το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να εξακριβώσει ποιες υπηρεσίες ή ποια αγαθά παρέχονται σε αντάλλαγμα για κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή, προκειμένου να διαπιστώσει αν η ρήτρα αυτή εμπίπτει στο «κύριο αντικείμενο» της σύμβασης[23].

55. Πάντως, το γεγονός ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διενεργούν τέτοια εξέταση δεν σημαίνει ότι ο προμηθευτής οφείλει να επισημαίνει ποιες υπηρεσίες ή ποια αγαθά παρέχονται σε αντάλλαγμα για κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή. Όταν παρέχονται περισσότερες της μιας υπηρεσίες, είναι αρκετό η υπηρεσία που παρέχεται σε αντάλλαγμα για τη ρήτρα που αφορά την τιμή να μπορεί να συναχθεί εύλογα από το περιεχόμενο της σύμβασης.

56. Πρέπει βεβαίως να επισημανθεί ότι, κατά το άρθρο 8 της οδηγίας του 1993, τα κράτη μέλη δύνανται να θεσπίζουν αυστηρότερους κανόνες από εκείνους που προβλέπει η ίδια η οδηγία, υπό την προϋπόθεση ότι οι οικείες διατάξεις έχουν ως αντικείμενο τη διασφάλιση υψηλότερου επιπέδου προστασίας στους καταναλωτές[24]. Επομένως, ακόμη και αν η οδηγία αυτή δεν επιτάσσει ότι, για να μπορέσει να τύχει εφαρμογής η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 2, εξαίρεση, οι ρήτρες που αφορούν την τιμή πρέπει να μνημονεύουν τις υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα, τα κράτη μέλη έχουν κατ' αρχήν την ευχέρεια να προβλέπουν την απαίτησή αυτή στην εθνική τους νομοθεσία για την προστασία των καταναλωτών.

2. Το άρθρο 5

57. Το άρθρο 5 της οδηγίας του 1993 προβλέπει ότι, «[σ]την περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία».

58. Συναφώς, πρέπει πρώτα να τονισθεί ότι η οδηγία του 1993 δεν έχει σκοπό να ρυθμίσει αυτό καθ' εαυτό το ζήτημα της έλλειψης συγκατάθεσης, και πολύ λιγότερο επιδιώκει να εναρμονίσει το δίκαιο των συμβάσεων: αντιθέτως, επιδιώκει να άρει τις ανισορροπίες μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που μπορεί να προκαλούνται από ορισμένους όρους.

59. Δεύτερον, όπως εξήγησα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Lovasné Tóth[25], το γράμμα του άρθρου 5 δεν προβλέπει ρητώς ότι αυτό καθ' εαυτό το γεγονός ότι μια ρήτρα δεν έχει διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό συνιστά χωριστό λόγο για να κηρυχθεί ένας όρος καταχρηστικός. Αντιθέτως, το άρθρο 5 προβλέπει απλώς ότι, όταν ένας συμβατικός όρος δεν έχει διατυπωθεί με «σαφή και κατανοητό τρόπο», τότε, «σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια» του όρου αυτού,

23 Πρβλ. απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 66).

24 Απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309, σκέψη 40).

25 C-34/18 (EU:C:2019:245).

επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία. Από τη δέκατη έκτη αιτιολογική σκέψη και από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας του 1993 προκύπτει σαφώς ότι υπάρχει μόνον ένα κριτήριο για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα ενός συμβατικού όρου, ήτοι εκείνο που προβλέπεται στο ίδιο το άρθρο 3, παράγραφος 1.

60. Κατά συνέπεια, φρονώ ότι, όπως πάλι επισήμανα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Lovasné Tóth, το άρθρο 5 δεν θεσπίζει εναλλακτικό κριτήριο για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα: καθιερώνει απλώς έναν ερμηνευτικό κανόνα προκειμένου να εκτιμώνται οι έννομες συνέπειες που παράγουν όροι αυτού του είδους. Μόνον τότε είναι δυνατόν να θεωρηθεί καταχρηστικός ένας συμβατικός όρος, όταν, ακόμη και κατόπιν ερμηνείας του με βάση τον ειδικό ερμηνευτικό κανόνα του άρθρου 5, εξακολουθεί να δημιουργεί ανισορροπία σε βάρος του καταναλωτή.

61. Στο πλαίσιο αυτό, η απαίτηση διατύπωσης των όρων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό πρέπει να νοείται ως μια γενική επισήμανση που αποσκοπεί στην καθιέρωση του ερμηνευτικού κανόνα του άρθρου 5. Κατά συνέπεια, αυτό που έχει σημασία δεν είναι ο τρόπος κατά τον οποίο ο καταναλωτής εκλαμβάνει έναν όρο, αλλά αντιθέτως το αν ο όρος αυτός είναι αντικειμενικά διφορούμενος. Επομένως, για όλους τους ανωτέρω λόγους φρονώ ότι το άρθρο 5 δεν πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιτάσσει ότι, στις συμβάσεις δανείου που συνάπτονται με καταναλωτές, οι ρήτρες που αφορούν την τιμή πρέπει να μνημονεύουν τις υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα.

62. Ακόμη και αν το Δικαστήριο κρίνει ότι το άρθρο 5 καθιερώνει ένα χωριστό κριτήριο καταχρηστικότητας, φρονώ ότι, υπό το πρίσμα της προμνησθείσας νομολογίας, η απαίτηση διατύπωσης των όρων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό έχει κατ' ουσίαν την έννοια ότι απαιτεί να έχει παρασχεθεί στον καταναλωτή η δυνατότητα να αντιληφθεί τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν για αυτόν από τη σύμβαση. Ως εκ τούτου, επαναλαμβάνω ότι το γεγονός ότι η ρήτρα που αφορά την τιμή δεν προσδιορίζει ποια είναι η συγκεκριμένη υπηρεσία που παρέχεται σε αντάλλαγμα δεν αρκεί από μόνο του για την κήρυξη του εν λόγω όρου ως καταχρηστικού. Για να συμβεί αυτό, είναι αναγκαίο η φύση των πράγματι παρεχόμενων υπηρεσιών να μην μπορεί εύλογα να γίνει αντιληπτή ή να συναχθεί από το σύνολο της σύμβασης.

63. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, προτείνω να δοθεί στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα η απάντηση ότι ούτε το άρθρο 4, παράγραφος 2, ούτε το άρθρο 5 της οδηγίας του 1993 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι, σε σύμβαση δανείου που έχει συναφθεί με καταναλωτή, η απαίτηση διατύπωσης των όρων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό επιτάσσει ότι κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή πρέπει να μνημονεύει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα, υπό την προϋπόθεση ότι η φύση των πράγματι παρεχόμενων υπηρεσιών μπορεί εύλογα να γίνει αντιληπτή ή να συναχθεί από την εξέταση ολόκληρης της σύμβασης στο σύνολό της.

Β. Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

64. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας του 1993 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, στην περίπτωση που οι συμβατικοί όροι προβλέπουν χρεώσεις και όταν δεν είναι εν προκειμένω δυνατόν να προσδιορισθεί με βεβαιότητα, με βάση μόνο τη ρητή διατύπωση της σύμβασης, ποιες είναι οι συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για τις χρεώσεις αυτές, τούτο αντιβαίνει στην απαίτηση καλής πίστης, επειδή δημιουργεί, σε βάρος του καταναλωτή, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση.

65. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, προβλέπει ότι «[ρ]ήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση».

66. Όπως εξήγησα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Lovasné Tóth, φρονώ ότι η έλλειψη καλής πίστης δεν αποτελεί αυτοτελή προϋπόθεση της οποίας η συνδρομή πρέπει να διαπιστώνεται επιπλέον της ύπαρξης σημαντικής ανισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών. Αντιθέτως, η ύπαρξη τέτοιας ανισορροπίας δείχνει, αφ' εαυτής, την έλλειψη καλής πίστης κατά την έννοια της οδηγίας του 1993. Επομένως, η απαίτηση καλής πίστης δεν απαιτεί απόδειξη της ύπαρξης πρόθεσης ή δόλου.

67. Κατά συνέπεια, δεδομένου ότι το κριτήριο καταχρηστικότητας που προβλέπεται στο εν λόγω άρθρο στηρίζεται στις έννομες *συνέπειες* που έχει ο επίμαχος όρος, ήτοι στο ότι ο όρος αυτός δημιουργεί σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών, από μόνο του το γεγονός ότι ο εν λόγω συμβατικός όρος δεν μνημονεύει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα δεν είναι, εκ πρώτης όψεως, πιθανό να έχει ως συνέπεια τη διαπίστωση καταχρηστικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1.

68. Αν, ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να εκτιμήσουν τη σχέση μεταξύ της καταβληθείσας τιμής και της πράγματι παρασχεθείσας υπηρεσίας, μπορούν παρά ταύτα να κηρύξουν μια ρήτρα καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, για λόγους άλλους από την τιμή που προβλέπει η εν λόγω ρήτρα [26]. Ως σχετικό παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η περίπτωση κατά την οποία η επίμαχη τιμή προβλέπεται ως ποινή, αν η ποινή αυτή δεν επιβάλλεται επίσης όταν ο προμηθευτής είναι εκείνος που αθετεί τη σύμβαση. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ένδικη διαφορά με αντικείμενο το ζήτημα αν ο δανειστής παρέχει πραγματική υπηρεσία σε αντάλλαγμα για συγκεκριμένη χρέωση δεν αφορά τον αναλογικό χαρακτήρα της καταβληθείσας τιμής σε σχέση με την πράγματι παρασχεθείσα υπηρεσία [27]. Επομένως, μπορεί να είναι αναγκαίο, υπό ορισμένες περιστάσεις, να διαπιστωθεί από τα εθνικά δικαστήρια ποια είναι η συγκεκριμένη υπηρεσία που παρασχέθηκε σε αντάλλαγμα για συγκεκριμένη ρήτρα. Υπό το πρίσμα αυτό, είναι συνεπώς αναγκαίο, στις περιπτώσεις παροχής περισσότερων της μιας υπηρεσιών, το περιεχόμενο της υπηρεσίας ή των υπηρεσιών που παρασχέθηκαν σε αντάλλαγμα ρήτρας που αφορά την τιμή να μπορεί τουλάχιστον να συναχθεί από τη σύμβαση.

69. Επομένως, όσον αφορά το αντικείμενο του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος, προτείνω να δοθεί στο εν λόγω ερώτημα η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας του 1993 πρέπει να ερμηνευθεί την έννοια ότι το γεγονός ότι ο συμβατικός όρος που προβλέπει χρεώσεις δεν μνημονεύει τις υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα δεν δημιουργεί αφ' εαυτού, παρά την απαίτηση καλής πίστης, σημαντική ανισορροπία, σε βάρος του καταναλωτή, μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση. Αν όμως δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθούν οι υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για το καταβαλλόμενο αντίτιμο, ο όρος αυτός μπορεί να κηρυχθεί καταχρηστικός κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1.

Γ. Καταληκτικές παρατηρήσεις

70. Τέλος, κρίνω σκόπιμο να διατυπώσω δύο παρατηρήσεις σχετικά με την επίμαχη σύμβαση στην υπόθεση της κύριας δίκης.

71. Πρώτον, λαμβανομένων υπόψη των ισχυρισμών που ο Gyula Kiss προέβαλε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το ουσία βάσιμο των οποίων στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει, φαίνεται ότι ο λόγος για τον οποίο η τράπεζα υποδιαίρεσε την καταβλητέα τιμή σε τρεις χωριστές ρήτρες που αφορούν την τιμή, οι οποίες έλαβαν τη μορφή, αντιστοίχως, βασικού επιτοκίου, εξόδων διαχείρισης και προμήθειας εκταμίευσης, είναι ότι τούτο παρέσχε στην τράπεζα τη

26 Επί παραδείγματι, όταν το δάνειο συνομολογείται σε ξένο νόμισμα, αλλά η αποπληρωμή του πρέπει να πραγματοποιηθεί σε εθνικό νόμισμα (ή το ποσό της αποπληρωμής αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τη συναλλαγματική ισοτιμία), η ρήτρα που αφορά την τιμή έχει δύο συστατικά στοιχεία: πρώτον, εκφράζει την τιμή της παρεχόμενης υπηρεσίας και, δεύτερον, έχει ως αποτέλεσμα τη μετάθεση του συναλλαγματικού κινδύνου.

27 Πρβλ. απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 70).

δυνατότητα να ελαχιστοποιήσει το απαιτηθέν βασικό επιτόκιο και, ως εκ τούτου, να παρουσιάσει μια φαινομενικά ελκυστικότερη προσφορά δανείου. Η συμπεριφορά αυτού του είδους σαφώς μπορεί να θεωρηθεί ότι πρέπει να κριθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 6, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας 2005/29. Η διάταξη αυτή όντως προβλέπει ότι εμπορική πρακτική θεωρείται παραπλανητική αν εξαπατά ή ενδέχεται να εξαπατήσει τον μέσο καταναλωτή, ακόμη και αν οι πληροφορίες είναι αντικειμενικά ορθές όσον αφορά την τιμή ή τον τρόπο υπολογισμού της, και τον οδηγεί ή ενδέχεται να τον οδηγήσει να λάβει απόφαση συναλλαγής την οποία διαφορετικά δεν θα είχε λάβει.

72. Δεύτερον, το εθνικό δικαστήριο ενδέχεται να κρίνει σκόπιμο να εξετάσει αν οι ρήτρες που αφορούν την τιμή, όπως οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης, πρέπει να κηρυχθούν καταχρηστικές όχι λόγω της μη μνείας της συγκεκριμένης υπηρεσίας που παρασχέθηκε σε αντάλλαγμα για τη ζητηθείσα τιμή, αλλά λόγω της μετάθεσης του συναλλαγματικού κινδύνου από την τράπεζα, η οποία πιθανόν θα πρέπει να αναχρηματοδοτηθεί σε ευρώ, προς τον καταναλωτή. Συγκεκριμένα, η μετάθεση αυτή συνιστά, κατά την άποψή μου, ζήτημα το οποίο, αναλόγως των περιστάσεων, μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν αποτελεί το κύριο αντικείμενο της σύμβασης και, επομένως, μπορεί να εξετασθεί χωριστά από το ζήτημα της αναλογικότητας της τιμής σε σχέση με την παρασχεθείσα υπηρεσία [28].

73. Είναι αληθές ότι, εφόσον το άρθρο 23 της οδηγίας 2014/17/ΕΕ ρητώς προβλέπει τη δυνατότητα προσφοράς στους καταναλωτές δανείων σε ξένο νόμισμα τα οποία αφορούν ακίνητα που προορίζονται για κατοικία, μια τέτοια ρήτρα δεν μπορεί, αφ' εαυτής, να κηρυχθεί καταχρηστική αποκλειστικώς και μόνο για τον λόγο αυτόν. Μολονότι η εν λόγω οδηγία δεν έχει εν προκειμένω εφαρμογή, εντούτοις καθιστά σαφές το γεγονός ότι οι όροι που συνεπάγονται απεριόριστη και μη αναστρέψιμη μετάθεση του συναλλαγματικού κινδύνου, χωρίς να παρέχεται στον καταναλωτή η δυνατότητα να περιορίσει την έκθεσή του στον κίνδυνο αυτόν, ενδέχεται να θεωρηθεί ότι προκαλούν σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών, η οποία λειτουργεί σε βάρος του καταναλωτή.

V. Πρόταση

74. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα δύο προδικαστικά ερωτήματα του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ουγγαρία) ως εξής:

1) Ούτε το άρθρο 4, παράγραφος 2, ούτε το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, σε σύμβαση δανείου που έχει συναφθεί με καταναλωτή, η απαίτηση διατύπωσης των όρων κατά τρόπο σαφή και κατανοητό επιτάσσει ότι κάθε ρήτρα που αφορά την τιμή πρέπει να μνημονεύει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα. Ωστόσο, υπό τις περιστάσεις αυτές, είναι αναγκαίο η φύση των παρεχόμενων υπηρεσιών να μπορεί να γίνει αντιληπτή ή να συναχθεί από τους όρους της ίδιας της σύμβασης.

2) Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν σημαίνει ότι το γεγονός ότι ρήτρα που αφορά την τιμή δεν μνημονεύει τις συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα δημιουργεί αφ' εαυτού, παρά την απαίτηση καλής πίστης, σημαντική ανισορροπία, σε βάρος του καταναλωτή, μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση. Αν όμως δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθούν οι υπηρεσίες που παρέχονται σε αντάλλαγμα για το καταβαλλόμενο αντίτιμο, ο όρος αυτός μπορεί να κηρυχθεί καταχρηστικός.

28 Πρβλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ. (C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 39 και 40).